

*Т.О. Щербань,
ст. наук. співроб., канд. іст. наук*

Творчі зв'язки України та Естонії на теренах історичної науки

Український і естонський народи традиційно поєднані дружніми, братерськими стосунками. Вагомий внесок у розвиток української і естонської культур зробили університети як основні центри гуманітарних наук за дореволюційної доби [1]. Завдяки високому рівню викладання у Тартуському університеті¹ гуманітарних дисциплін студенти здобували міцні знання, долучалися до досягнень передової західноєвропейської наукової думки. Найталановитіші випускники набували у стінах цього навчального закладу і першого досвіду науково-викладацької роботи. Багато хто з них згодом продовжили в Україні розпочаті у Тарту дослідження, опублікували ґрунтовні наукові праці, котрі становлять цінність як для України, так і для Естонії.

Випускники і професори українських університетів збагатили у Тарту певні галузі гуманітарних наук, зацікавили естонських колег і студентство культурним надбанням України. Особливо плідними були зв'язки Естонії і України на теренах вивчення всесвітньої історії. Ефективно впроваджував в Україні «західний» стиль викладання та набуті у Тартуському університеті фахові знання професор М.М.Лунін.

Михайло Михайлович Лунін (1807—1844) народився у Дерпті в заможній купецькій сім'ї. Після закінчення місцевої гімназії в 1824 році він вступив до Тартуського університету, який у ті часи помітно відрізнявся від інших навчальних закладів Російської імперії. Університет мав власний статут із запозиченнями деяких західних порядків щодо орга-

нізації навчального процесу, викладання проводилося німецькою і латинською мовами, а серед викладачів було багато вихованців кращих університетів Західної Європи. Тому в Тартуському університеті Михайло Михайлович здобув освіту західноєвропейського зразка, що справило вплив на формування його викладацької майстерності, наукових поглядів і переконань.

По закінченні в 1828 році Тартуського університету зі ступенем кандидата по відділу правознавства М.М.Лунін наступного року продовжив навчання в новоутвореному при цьому університеті Професорському інституті. Професорський інститут, певною мірою подібний до сучасної аспірантури, було засновано 1828 року для підготовки висококваліфікованих професорських кадрів. В інститут зараховувалися найобдарованіші випускники вищих навчальних закладів Росії, які вдосконалювали в ньому свої знання під керівництвом відомих вчених, а потім стажувалися за кордоном.

Після успішного закінчення Професорського інституту і захисту в 1832 році дисертації «Вступ до історії ахейських царів за міфами Арголіди», написаної латинською мовою, М.М.Луніна було затверджено у вченому ступіні доктора філософії і відряджено до Німеччини «для подальшого вдосконалення в науках» [2, с. 153—167].

Берлінський університет вважався тоді одним з провідних наукових центрів Європи. У ньому працювали видатні вчені: історик-медієвіст Л.Ранке, історик права Ф.Савіні, історіограф Ф.Ра-

¹ Заснований російським урядом 1802 року під назвою Дерптський університет, в 1893—1917 рр. звався Юр'євським, пізніше Тартуським університетом (за тодішніми назвами міста). Далі у статті буде згадуватися як Тартуський університет.

умер, філософ Ф.Ганс та інші. За три роки стажування в Берлінському університеті Михайло Михайлович дістав ґрунтовну підготовку в галузі всесвітньої історії і філософії, зокрема вивчив маловідому в Росії філософію Гегеля і згодом став першим в Україні істориком-гегельянцем.

Влітку 1835 року М.М.Лунін приїхав до Харкова у зв'язку із призначенням викладачем всесвітньої історії Харківського університету і фактично почав виконувати обов'язки завідувача кафедри, яка залишалася вакантною з 1834 року після переходу професора В.Ф.Циха до Київського університету.

Прочитана Михайлом Михайловичем пробна лекція «Перехід середньої історії до нової і значення останньої» викликала фурор серед студентів і викладачів Харківського університету і він одразу здобув репутацію спеціаліста європейського рівня. У 1837 році М.М.Луніна було обрано екстраординарним, а наступного року ординарним професором.

У перший рік роботи в університеті М.М.Лунін традиційно читав курси стародавньої, середньовічної і нової історії за працями Геєрена та Демішеля, але вже наступного року склав інший конспект лекцій, в якому використав найзмістовніші публікації багатьох іноземних авторів, а також велику кількість першоджерел. Попри трохи мляву і монотонну манеру викладання професор М.М.Лунін зацікавив студентів своїм предметом, оскільки ораторські вади «искупались с лихвой богатством содержания его лекций и критическим направлением, к которому он умел расположить своих слушателей» [3, с.22]. На жаль, професорська діяльність М.М.Луніна тривала в Україні лише 9 років. У 1844 році Михайло Михайлович поїхав на лікування за кордон, а на зворотньому шляху раптово помер у Києві.

Професор М.М.Лунін опублікував невелику кількість праць, але всі вони мали неабияке наукове значення. У «Вступі до

історії ахейських царів за міфами Арголіди» (1831) він зробив спробу обґрунтувати висновок, що за давніх часів північно-східну область Пелопоннесу населяли пеласги — фінікійсько-єгипетські поселенці. Ця гіпотеза Михайла Михайловича виявилася помилковою, але перевага його праці полягала у тому, що він побачив історичні зв'язки Стародавньої Греції з Єгиптом і загалом зі Сходом і, таким чином, випередив відкриття, зроблені через багато років після його смерті щодо існування в минулому мікенської культури, пов'язаної зі Сходом.

У подальшому М.М.Лунін під час проведення історичних досліджень використовував переважно гегельянську теорію. У великій статті «Индия. Взгляд на жизнь индоостанского народа» (1837) він зробив географічний огляд Індії, охарактеризував її населення, пояснив походження каст, розглянув релігійні пам'ятки, навів політичну історію країни [4]. Послугуючись ідеями Гегеля, М.М.Лунін на початку кожного розділу наводив певний загальний закон суспільного розвитку, який, на його думку, безпосередньо стосувався порушеної проблеми, а потім на основі використання конкретного фактологічного матеріалу намагався підтвердити і розвинути його положення.

У статті «Взгляд на историографию древнейших народов Востока» (1842) М.М.Лунін охарактеризував перші історіографічні твори Китаю, Індії, Персії і порівняв їх з відповідними публікаціями, що вийшли на Заході. Він дійшов висновку, що східна історіографія відрізняється від західної більшим суб'єктивізмом, їй бракує критичного аналізу. У цій праці гегельянська загальнометодологічна концепція автора часом суперечила його власним теоретичним побудовам і висновкам [5].

У розвідці «Несколько слов о римской истории» (1841) М.М.Лунін зіставив історію Стародавнього Риму з історією Сходу та Греції і виявив між ними різницю несхожості: якщо розвиток на-

родів Стародавнього Сходу відбувався у гармонії з оточуючою природою, то в Греції спостерігалася бентежність людського розуму і духу [6].

Головна праця М.М.Луніна — курс всесвітньої історії від найдавніших до новітніх часів, над яким він працював протягом багатьох років, залишилася незавершеною в рукопису.

Основна заслуга професора М.М.Луніна полягала у тому, що він, на відміну від більшості своїх колег, які під всесвітньою історією розуміли насамперед хід розвитку європейських держав, а країни Сходу вважали неісторичними, застиглими у віках екзотичними цивілізаціями, визнав за народами Сходу багатовікову історію і культуру, розглядав історію Стародавнього Сходу як невід'ємну складову всесвітньої історії, сприяв формуванню наукових підвалин сходознавчих досліджень, підніс якість викладання у Харківському університеті курсу всесвітньої історії до рівня кращих навчальних закладів Західної Європи.

У 1865 році в Одесі було засновано Новоросійський університет. Першим професором всесвітньої історії в ньому став П.К.Брун.

Пилип Карлович Брун (1804—1880) народився у Фінляндії в купецькій сім'ї. Після закінчення в 1825 році Тартуського університету він працював у Міністерстві фінансів, а потім вчителював у Вітебську. У 1832—1854 роках Пилип Карлович викладав у Рішельєвському ліцеї в Одесі, потім вийшов у відставку.

У 1868 році Новоросійський університет затвердив П.К.Бруна у вченому ступені доктора всесвітньої історії і він почав викладати в цьому навчальному закладі курси історії середніх віків, історії географічних відкриттів, історичної географії. Наступного року його було обрано екстраординарним професором. З 1872 року Пилип Карлович працював в університеті як позаштатний викладач [7, с.188—189].

Наукові уподобання П.К.Бруна були дуже широкими і стосувалися історії, гео-

графії, топографії, гідрографії, топоніміки, економіки, статистики, філології. Деякі його праці публікувалися не лише російською, а й іноземними мовами, наприклад «Путешествие Ивана Шильтбергера по Европе, Азии и Африке, с 1394 по 1427 г.» (1866), «Итальянские поселения в Газарии» (1866), «Странствования царя-пресвитера Иоанна» (1876) та інші.

Найзмістовніші дослідження П.К.Бруна присвячені Причорномор'ю. У працях «Судьбы местности, занимаемой Одессой» (1869) та «Черноморье. Сборник исследований по исторической географии южной России» (1879—1880) П.К.Брун проаналізував твори античних авторів від Геродота до Птолемея, котрі стосувалися Причорномор'я. Для відтворення природного ландшафту цього регіону в середні віки Пилип Карлович вивчав і порівнював між собою морські мапи XIV—XV ст. Професор реконструював конфігурації русел багатьох річок, які існували за старих часів, склав карту узбережжя Чорного моря, визначив координати островів, котрі вже давно зникли із земної поверхні.

Географічні розвідки П.К.Бруна завжди містили цікаві історичні сюжети. Наприклад, у статті «Следы речного пути из Днепра в Азовское море» (1862) він охарактеризував зв'язки Київської Русі з чорноморським краєм. У «Материалах для истории Сугдеи» (1871) Пилип Карлович на основі напівзабутого переказу про хрещення в місті Судаку вельможного русича висловив припущення, що мова йшла про князя Володимира. Історію панування в Криму греків, татар, італійців Пилип Карлович розглянув у низці своїх праць, скориставшись насамперед маловідомими фактами, почерпнутими з давніх рукописів зі спогадами мандрівників.

Деякі гіпотези, які намагався обґрунтувати П.К.Брун в своїх працях, виявилися помилковими. У статті «Черноморские готы и следы их пребывания в Южной России» (1879), наприклад, Пилип Карлович зробив спробу довес-

ти скандинавське походження засновників Київської Русі. Ця теорія була аргументовано спростована багатьма відомими вченими, які пов'язали виникнення давньоруської держави з тривалим процесом суспільного розвитку східнослов'янських племен.

Професор П.К.Брун зробив внесок у розвиток української топоніміки. Він детально вивчав географічні назви Причорномор'я в контексті політичної історії краю. Вчений визначив походження багатьох місцевих назв рівнин, гір, населених пунктів, а також виявив іноземний вплив на їх творення. Професор надзвичайно відповідально ставився до цієї копіткої роботи, оскільки був переконаний, що топоніми — це своєрідні пам'ятки мови, котрі зберігають її архаїчні риси і віддзеркалюють історичний і культурний поступ народу.

Численні публікації П.К.Бруна в галузі економіки та статистики не викликають особливого інтересу.

Тартуський вплив на діяльність професора П.К.Бруна виявився насамперед у його енциклопедичній ерудиції, якою він вражав товаришів по службі під час роботи в Рішельєвському ліцеї. Пізніше вчений почав поступово відставати від новітніх наукових досягнень і його дослідження вже не відповідали повною мірою вимогам тогочасної науки. Пилип Карлович користувався заслуженою повагою і в Новоросійському університеті, колеги цінували його праці здебільшого за актуальність порушених наукових проблем і багатий фактологічний матеріал, використаний в них, але досить скептично ставилися до методів наукових досліджень П.К.Бруна, деяких його висновків і гіпотез. Професор О.І.Маркевич, наприклад, стверджував, що «професор Брун имел репутацию знаменитого ученого, и действительно сведениями он обладал громадными ... но нельзя скрыть и того, что эта ученость была несколько старомодная, у него чувствовался недостаток исторической критики, филологичес-

кие же его экскурсии целиком могли быть отнесены к XVIII веку» [7, с.192].

У 1867—1871 роках на кафедрі всесвітньої історії Новоросійського університету працював спеціаліст в галузі нової історії професор О.Г.Брікнер.

Олександр Густавович Брікнер (1834—1896) здобув вищу освіту у Гейдельберзькому університеті. У 1861 році він приїхав до Петербурга і влаштувався на роботу в Училище правознавства викладачем історії. Після захисту магістерської дисертації «Медные деньги в России (1656—1663 гг.) и денежные знаки в Швеции (1716—1719 гг.)» (1864) Олександр Густавович розпочав викладацьку діяльність в Петербурзькому університеті як приват-доцент. Навесні 1867 року О.Г.Брікнера було обрано екстраординарним професором всесвітньої історії Новоросійського університету. Того ж року у Тартуському університеті він захистив докторську дисертацію «Финансово-историчні дослідження» і був затверджений у званні ординарного професора Новоросійського університету.

Викладання російської історії у Тартуському університеті спочатку провадилося в рамках кафедри всесвітньої історії. У 1858 році відкрилася окрема кафедра російської історії. У 1871 році її завідувачем став професор О.Г.Брікнер і залишався на цій посаді протягом двадцяти років [7, с. 197—198]. Помер в Ієні.

Олександр Густавович Брікнер зацікавився російською історією під час перебування в Україні. В одеський період діяльності він видав друком одну із перших своїх праць — «Война России с Швецией в 1790 году» (1869). Повною мірою наукові уподобання вченого реалізувалися в Естонії, де він опублікував низку ґрунтовних монографій: «История Петра Великого» (1882), «История Екатерины II» (1883), «Потемкин» (1891) та інші та велику кількість статей, зокрема з історії України. Основна концепція наукових досліджень професора О.Г. Брікнера полягала у доведенні позитивного впливу Західної Європи на розвиток

Росії: «Россия в первые века своего существования осталась отделённой от Западной Европы, вследствие сильного воздействия с Востока и давления византийского и азиатского строя. Между тем поворот к Западу является необходимым условием развития для государства и народа» [8, с.5].

Власне кажучи, до галузі всесвітньої історії належало лише кілька праць О.Г.Брікнера, зокрема розвідка про «Англійську історію» Ранке, огляд публікацій, присвячених питанню щодо початку Семилітньої війни, велика стаття «Россия, Англия и Пруссия в 1787—1791 годах» (1887) та монографія «Война России с Швецией в 1790 году» (1869).

Професор О.Г.Брікнер опрацьовував теоретичні та методологічні проблеми історичної науки. В актовій промові «Про головні завдання історичної науки», виголошеній в Новоросійському університеті в 1869 році, наприклад, він зазначив, що головне завдання історичної науки полягає у пізнанні загальних закономірностей розвитку людства за допомогою вивчення і узагальнення безлічі поодиноких суспільних явищ і подій, тобто пропонував провадити історичні дослідження від часткового до загального.

Олександр Густавович Брікнер цікавився історією фінансів, грошових знаків, глибоко вивчав діяльність російських дипломатів за кордоном, а також становище іноземців в Росії. Його праці з російської і всесвітньої історії, опубліковані у Дерпті німецькою мовою, популяризували на Заході досягнення російської історіографії, в російському перекладі вони швидко ставали раритетами і неодноразово перевидавалися. Таким чином, О.Г.Брікнер «был как бы посредником между русскою и всеобщей историей, между русской и немецкой наукой» [2, с. 209].

Історію середніх віків на кафедрі всесвітньої історії Тартуського університету протягом 1896—1911 років викладав професор А.М.Ясинський.

Антон Микитович Ясинський (1864—1933) народився в селі Межиричі Канівського повіту Київської губернії, в 1888 році закінчив історико-філологічний факультет Київського університету. Після захисту магістерської дисертації в 1896 році обійняв посаду професора в Тартуському університеті, в 1901 році захистив докторську дисертацію. 1907 року А.М.Ясинського було обрано членом-кореспондентом Чеської академії наук і мистецтв. У 1911 році Антон Микитович виїхав з Естонії і викладав в Московському, а згодом в Смоленському університетах. З 1922 року він жив і працював у Білорусії, в 1928 році увійшов до складу дійсних членів Білоруської академії наук. Помер у Москві,

Перші наукові праці Антона Микитовича стосувалися російської історіографії. У монографії «Сочинение князя Курбского, как исторический материал» (1889), наприклад, він ретельно перевіряв достовірність історичних фактів, наведених у творі князя, порівнював їх з даними численних першоджерел, обґрунтував висновки, котрі внесли ясність у ставлення науковців до пам'ятки XVI ст. А.М.Ясинський довів, що «в первой части «Истории князя Великого Московского» все факты, если не считать двух-трех ошибок и нескольких хронологических неточностей, переданы вполне правильно» [9, с.164]. Друга частина твору А.Курбського мала помітні прогалини, її зміст, на думку Антона Микитовича, «нельзя считать полным, так как, составляя эту часть сочинения на чужбине, куда доходили не все сведения, он вовсе не упоминает о насильственной смерти весьма многих лиц» [9, с.215].

Монографія А.М.Ясинського із виправленнями і доповненнями твору Андрія Курбського дозволила ввести до наукового обігу унікальну історичну працю непересічного політичного і військового діяча XVI ст.

У Києві А.М.Ясинський вперше зацікавився історією Чехії X—XIV ст. Відтоді ця наукова проблематика стала до-

мінувати в усій подальшій діяльності вченого. Антон Микитович в 1895 році захистив у Київському університеті магістерську дисертацію «Падение земско-го строя в Чешском государстве (X—XIII вв.)», в якій довів, що зміна «колективних форм побуту» (тобто родового ладу) в Чехії на «земський устрій» (феодальні відносини) супроводжувалася збільшенням майнової нерівності населення, формуванням суспільних класів та державного апарату управління централізованої монархії при збереженні й деяких старих правових норм.

Вчений повною мірою використав у Тартуському університеті набутий у Києві досвід вивчення соціально-економічної, аграрної і правової історії Чехії середніх віків. Він творчо розвинув свої попередні дослідження, зосередився, зокрема, на проблемі німецького впливу на цю країну. У 1901 році А.М.Ясинський захистив у Тартуському університеті докторську дисертацію «Очерки и исследование по социально-экономической истории Чехии в средние века». Дисертація вийшла друком у Юр'єві як монографія і була відзначена Ломоносівською премією.

У докторській дисертації та в багатьох інших своїх працях Антон Микитович опрацював низку складних проблем чеської історії: простежив процес формування в Чехії звичаєвого права, чинного законодавства, центральних і місцевих органів управління, описав адміністративний устрій країни, висвітлив діяльність земств, організацію села тощо. Сучасники А.М.Ясинського визнавали цінність його досліджень, але деякі тези вченого, наприклад, щодо часткового німецького впливу на розвиток соціальних і аграрних відносин в Чехії, намагалися спростувати [10]. Попри постійну критику з боку відомих славістів А.М.Ясинський заперечував усталену в тодішній історіографії тезу стосовно повсюдного впливу Німеччини на Чехію. У всіх сферах життя цієї країни поряд із запозиченими з Німеччини порядками вчений

виявляв самотні чеські риси і особливості. Через десятиліття дослідження А.М.Ясинського було оцінено по заслугі. Його публікації сучасна історіографія ставить набагато вище за праці переважної більшості російських, чеських, німецьких істориків. А.М.Ясинський вважається одним з найвидатніших істориків Чехії, а його наукова спадщина — вершиною досягнень на теренах соціально-економічної, правової і аграрної історії середньовічної Чехії.

З 1906 року на кафедрі всесвітньої історії Тартуського університету працював М.В.Бречкевич.

Митрофан Васильович Бречкевич (1870—1963) народився в селі Бакути Кременецького повіту Волинської губернії в родині священика. Після закінчення Волинської духовної семінарії в 1890 році Митрофан Васильович вчителював у середніх навчальних закладах. У 1897 році М.В. Бречкевич вступив на історико-філологічний факультет Тартуського університету, після закінчення якого в 1901 році був залишений при цьому навчальному закладі для підготовки до професорського звання.

У 1906 році Митрофан Васильович розпочав свою педагогічну діяльність як приват-доцент Тартуського університету. У 1911 році він захистив магістерську дисертацію «Введение в социальную историю княжества Славии, или Западного Поморья» і того ж року виїхав у закордонне відрядження. Протягом двох наступних років у книгозбірнях, архівах і музеях Берліна, Лондона, Парижа він вивчав проблеми славістики та медієвістики. Після повернення в Росію в 1913 році М.В. Бречкевича було обрано професором Казанського університету. У цей період діяльності публікації М.В. Бречкевича, наприклад «Национальный вопрос в славянских землях» (1917) та інші, набрали шовіністичних рис.

У 1929 році Митрофан Васильович переїхав в Україну і почав викладати в Дніпропетровському інституті народної освіти, в 1931 році вийшов на пенсію.

У 1938 році М.В.Бречкевич повернувся до активної трудової діяльності. Впродовж 1938—1941 років він викладав у Київському педагогічному інституті, в 1941—1944 роках працював в педагогічних інститутах Сталінграда, Бірська, Бугуруслана, протягом 1945—1950 років очолював кафедру історії середніх віків Київського університету. Помер у Києві [11].

Наукові інтереси М.В.Бречкевича визначилися ще під час його навчання у Тартуському університеті, його цікавила історія Помор'я X—XIII ст. Пізніше цю проблематику Митрофан Васильович опрацював і в Україні. Вже у перших своїх розвідках, опублікованих в Юр'єві, наприклад «Святополк — князь Поморский» (1902), «Первые поморские монастыри» (1905) та інших, він відтворив боротьбу помор'ян з Тевтонським орденом у XIII ст., визначив роль, яку відігравали у XII ст. перші поморські монастирі у справі германізації західних помор'ян.

«Введение в социальную историю княжества Славии, или Западного Поморья» (1911) посідає центральне місце в науковій спадщині професора М.В.Бречкевича. У цій монографії він доводив, що сільське населення Західного Помор'я до християнізації було вільним і що на цих землях не сформувалося потужної аристократії. Деякі тези автора, висунуті в цій книзі, виявилися помилковими і не були прийняті історичною наукою, однак дослідження мало певну цінність. У ньому було порушено низку важливих проблем щодо соціально-економічного становища Західного Помор'я, німецької колонізації цього регіону і її впливу на помор'ян і т.ін., наукове опрацювання яких стимулювало розвиток історичної наукової думки.

Під час роботи в Україні М.В.Бречкевич кардинально переглянув деякі свої попередні концепції і зробив спробу вивчати середньовіччя з матеріалістичних позицій, про що свідчить видана в Дніпропетровську його стаття «Западное Поморское

княжество и его упадок» (1929), а також незавершений «Очерк истории средних веков», який залишився в чернетках. Однак ці праці містили багато суперечностей, котрі вказують на те, що автору так і не пощастило ані досконало опанувати марксистське розуміння історичного процесу, ані створити власну струнку і логічну методологію історичних досліджень. Митрофану Васильовичу явно бракувало схильності до складних теоретичних побудов і узагальнень, але він був блискучим фактологом. Величезні масиви унікальних першоджерел, використаних у його публікаціях, мають неабияку цінність і для сучасних істориків.

У 1913 році на кафедру всесвітньої історії Тартуського університету було обрано професора Є.В.Тарле.

Євген Вікторович Тарле (1875—1955) народився в Києві у сім'ї службовця. У 1896 році він закінчив історико-філологічний факультет Київського університету і почав спеціалізуватися в галузі всесвітньої історії. У 1903—1913 роках Є.В.Тарле працював приват-доцентом Петербурзького університету, протягом 1913—1918 років був професором всесвітньої історії Тартуського університету, пізніше викладав історичні дисципліни в Ленінградському і Московському університетах. За вагомі наукові здобутки Є.В.Тарле в 1927 році було обрано академіком АН СРСР, він був академіком Норвезької академії наук і літератури в Осло. Помер у Москві.

Магістерська дисертація Є.В.Тарле, яку він захистив в 1901 році в Київському університеті, присвячена критико-аналітичному розгляду твору Томаса Мора «Утопія», в якому видатний англійський мислитель кінця XV — першої половини XVI ст. засудив політичну, економічну, соціальну нерівність, притаманну капіталізму, і створив модель ідеального демократичного суспільства у вигаданій ним країні Утопії.

Пізніше Євген Вікторович Тарле захопився історією нового часу. Під впливом революційних подій в Росії 1905 року він

зосередив увагу на історії міжнародного робітничого класу. У 1911 році він захистив докторську дисертацію «Рабочий класс во Франции в эпоху революции» (Т.1, 1909; Т.2, 1911).

У ґрунтовних працях, наприклад «Континентальная блокада» (1913) і «Экономическая жизнь королевства Италии в царствование Наполеона I» (1916), Є.В. Тарле ввів до наукового обігу великі масиви першоджерел з паризьких, лондонських, гаазьких архівів і аргументовано довів, що континентальна блокада не виправдала сподівань Наполеона. У монографії «Европа в эпоху империализма» (1927) Євген Вікторович уперше докладно висвітлив передісторію і історію першої світової війни. Велику цінність становлять наукові праці академіка, присвячені революційній боротьбі французьких робітників: «Рабочий класс во Франции в первые времена машинного производства. От конца империи до восстания рабочих в Лионе» (1928), «Жерминаль и прериаль» (1937) та інші.

Євген Вікторович Тарле вважається одним з основоположників наукової біографістики. Його творчий доробок містить галерею наукових портретів політичних, державних, військових діячів, нариси, присвячені талановитим письменникам і поетам, статті про видатних вчених.

Євген Вікторович Тарле брав активну участь у написанні ґрунтовної тритомної «Истории дипломатии». Зібрання праць академіка у 12 томах, що вийшло друком в 1957—1962 роках, увічнило ім'я визначного вченого-історика [12].

Отже, взаємообмін висококваліфікованими професорськими кадрами між Україною і Естонією позитивно позначився на розвиткові історичної науки. Колишні професори Тартуського університету помітно підвищили рівень викладання курсу всесвітньої історії у вищих навчальних закладах України, зробили вагомий внесок в опрацювання різних проблем всесвітньої історії, ввели до наукового обігу велику кількість першоджерел, а також новітніх іноземних публікацій, поширили в Україні прогресивні філософсько-історичні теорії, що виникли на Заході.

Професори українських університетів, які потім працювали в Тартуському університеті, збагатили історичну науку цінними відкриттями і нетрадиційними на Заході науковими концепціями, сприяли збільшенню наукового знання в галузі всесвітньої історії, опублікували в Юр'єві наукові праці, кращі з яких стали хрестоматійними і не втратили свого значення дотепер, популяризували в Естонії досягнення української історіографії.

1. *Исаков С.Г.* Сквозь годы и расстояния. — Таллинн: Изд-во ЭЭСТИ РАА МАТ, 1969. — 325 с.
2. *Бузескул В.П.* Всеобщая история и ее представители в России в XIX и начале XX века. — К.: Изд-во Института востоковедения НАН Украины, 2004. — 317 с.
3. *Костомаров Н.И.* Автобиография // Костомаров Н.И. Литературное наследие. — СПб., 1890. — С. 1—75.
4. *Лунин М.М.* Индия. Взгляд на жизнь индостанского народа // Журнал Министерства народного просвещения. — 1837. — Ч. 15, № 7. — С. 1—86.
5. *Лунин М.М.* Взгляд на историографию древнейших народов Востока // Московитянин. — 1842. — Ч. 4, № 8. — С. 284—323; Ч. 5, № 9. — С. 104—147.
6. *Лунин М.М.* Несколько слов о римской истории // Там само. — 1841. — № 10. — С. 405—423.
7. *Маркевич А.И.* Двадцатипятилетие Императорского Новороссийского университета // Записки Императорского Новороссийского университета. — 1890. — Т. 53. — С. 1—734.
8. *Брикнер А.Г.* Иллюстрированная история Петра Великого. — СПб., 1902. — Т. 1. — 386 с.
9. *Ясинский А.Н.* Сочинение князя Курбского, как исторический материал. — Киев, 1889. — 215 с.
10. *Флоринский Т.Д.* Рец. соч.: А.Н.Ясинский «Очерки и исследования по социальной и экономической истории Чехии в средние века», Юрьев, 1901 г. // Окремий відбиток з «Отчета о присуждении Ломоносовской премии в 1901 году». — СПб., 1903. — 11 с.
11. *Москаленко А.Е.* Бречкевич Митрофан Васильевич // Славяноведение в дореволюционной России. — М.: Наука, 1979. — С. 84—85.
12. *Проблемы истории международных отношений: Сборник статей памяти академика Е.В.Тарле.* — Л.: Наука, 1972. — 427 с.